

Daniel Jakimiec*

ROLA I ZADANIA INSTYTUCJI POMOCY RODZINIE W IDENTYFIKOWANIU JEJ DYSFUNKCJI

1. Wstęp 2. Dysfunkcjonalności rodziny negatywnym odbiciem modelu jej funkcjonalności 3. Normatywne podstawy kształtowania funkcji rodzinny 4. Anihilacja dysfunkcjonalności rodziny 5. Prerogatywy pomocy dysfunkcjonalnej rodziny 5. Zakończenie

Abstrakt

Artykuł został poświęcony roli i zadaniom instytucji pomocy rodzinie w identyfikowaniu źródeł zakłóceń w jej funkcjonowaniu. W rozważaniach został uwzględniony aspekt przemian społeczno – gospodarczych, które na rodzinę oddziałują. W przypadku gdy rodzina nie wypełnia swoich funkcji wówczas staje się dysfunkcjonalna. Identyfikowanie dysfunkcji rodziny i następnie udzielenie jej pomocy znajduje się w interesie społeczeństwa jako większej zbiorowości w której skład ona wchodzi. Anihilacja źródeł dysfunkcjonalności rodziny zapobiega powstawaniu łańcucha kolejnych pokoleń nią dotkniętych. Obowiązki w tym zakresie ustawodawca wyznaczył sądom, ośrodkom pomocy społecznej, placówkom leczniczym, placówkom edukacyjnym i innym instytucjom treścią art. 100 § 1 k.r.o., co zostało poddane analizie w niniejszym artykule.

* Referendarz sądowy w Wydziale VI Sądu Rejonowego Lublin – Zachód w Lublinie; e-mail: danieljakimiec@onet.pl.

1. Wstęp

Współczesne problemy z rodziną a, ściślej z prawidłowym jej funkcjonowaniem to przede wszystkim efekt zmian, jakie zachodzą w stosunkach społecznych. W rzeczywistości społecznej zwłaszcza w dobie wpływów postindustrialnych do rodziny i wartości rodzinnych oraz tradycyjnych funkcji rodziny, przywiązuje się obiektywnie rzecz ujmując coraz mniejszą wagę, albo przynajmniej inaczej są rozumiane aniżeli miało to miejsce w przeszłości. W aspekcie stosunków społecznych do czynników powodujących odrzucenie modelu rodziny tradycyjnej i kształtowania się nowego myślenia o jej roli zaliczane są między innymi postępująca izolacja rodziny od otoczenia, wynikająca z rozpadu więzi sąsiedzkich w szczególności z przedłużającego się przebywania członków rodziny poza domem, ekspansja rynku pracy, jako jedynej praktycznie możliwości zdobywania środków do życia, co spowodowało z kolei skrajną ekonomizację pojęcia pracy i przeciwstawienie jej pracom domowym, jako zajęciu o mniejszym znaczeniu. Ponadto także to, że małżonkowie zainteresowani przede wszystkim pracą zarobkową i rozwojem karier zawodowych rezygnują często z rodzicielstwa albo nadmiernie je opóźniają. Przy czym na płaszczyźnie stosunków społecznych czynnikiem powodującym zakłócenia w funkcjonowaniu rodziny jest również rozwijanie się w świecie praktyki *welfare state*, ukierunkowanej między innymi na wspieranie rodzin dysfunkcyjnych, przynoszące wszakże nierzadko skutki odwrotne od zamierzonych sprowadzające się do kreowania w rzeczywistości postaw roszczeniowych i uzależnienia od pomocy oraz uprzedmiotowienia więzi rodzinnych¹.

¹ Na ten temat B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2000, s. 842; M. Marody, A. Giza - Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych*, Warszawa 2004, s. 210 - 212.

2. Dysfunkcjonalności rodziny negatywnym odbiciem modelu jej funkcjonalności

Chodzi tu przede wszystkim o występujące w rodzinach zjawiska powodujące jej dysfunkcjonalność. Zasadne jest zatem na tym etapie rozważań sprecyzowanie pojęcia dysfunkcjonalności rodziny, jako negatywnego odbicia przyjmowanego i oczekiwanego modelu jej funkcjonalności. Zanim zostanie przedstawione zagadnienie zewnętrznej interwencji w życie rodziny uzasadnionej potrzebą udzielenia pomocy, wypada nieco uwagi poświęcić rozważaniom terminologicznym, dotyczącym rodziny oraz istoty dysfunkcjonalności i jej źródłom.

Rodzina pomimo, że jest podstawowym podmiotem zainteresowania prawa rodzinnego to ustawodawca jej nie definiuje. W ujęciu historycznym, jak zauważa A. Zieliński, pojęcie rodziny przechodziło ewolucję. Zasadniczo można wyróżnić „rodzinę wielką” i „rodzinę małą”. „Wielka rodzina” inaczej aniżeli „mała rodzina” składa się, poza rodzicami i dziećmi, także z dalszych krewnych. Ustawodawca używając pojęcia rodzina, ma na uwadze w przeważającym zakresie przypadków rodzinę małą i w takim znaczeniu w głównej mierze instytucja ta stanowi przedmiot regulacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Wyjątki w tym zakresie stanowią nieliczną grupę i zostały zawarte w regulacjach przykładowo art. 14 § 1 KRO oraz 128 KRO. Niezależnie od powyższych uwag zarówno A. Zieliński jak i J. Ignatowicz, T. Smyczyński oraz J. Winiarz zauważają, że rodzina jest przede wszystkim zjawiskiem socjologicznym². Stąd wszelkie zakłócenia w jej funkcjonowaniu, choć ich konsekwencje określa Kodeks

² A. Zieliński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*, Warszawa 2011, s. 37 oraz na ten temat także J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 22 - 24, T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2012, s. 1 - 2, J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1987, s. 12 - 13.

rodzinny i opiekuńczy, nie mogą być analizowane w oderwaniu od kontekstu socjologicznego. Ustawodawca również w przypadku dysfunkcyjności mimo, że posługuje się tym pojęciem w wielu aktach prawnych przewidujących środki pomocy rodzinie to nie definiuje tego pojęcia. Można to wskazać chociażby regulacje art. 74 ust 3 ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku czy § 1 ust. 2 pkt. 3 oraz § 1 ust. 3 pkt. 3 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 1 grudnia 2002 roku w sprawie szczególnych zasad działania publicznych poradni psychologiczno – pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych³. Z powyższych powodów analizując pojęcie dysfunkcyjności rodziny warto nawiązać do osiągnięć socjologii jako nauki zajmującej się badaniem zjawisk społecznych.

Dysfunkcyjność rodziny należy, jak nadmieniono wcześniej, traktować jako rewers funkcjonalności to jest prawidłowej i sprawnej realizacji celów i zadań, jakie są rodzinie przypisywane. Rodzina na ogół jest postrzegana jako pierwotna grupa społeczna, której fundamentem jest związek kobiety i mężczyzny najczęściej sformalizowany w drodze małżeństwa. Podstawowymi celami rodziny są prokreacja i przekazywanie przez szeroko pojętą socjalizację dorobku własnego i uogólnionego dorobku ludzkości, zawartego na przykład w religii, zwyczajach, tradycjach, obrzędach czy ceremoniałach. Socjalizacja w rodzinie obejmuje procesy internalizacji przez które, należy rozumieć nabywanie czy przyjmowania przez jednostkę wartości i norm z nich wynikających, następnie procesy uczenia się i tworzenia wzorów zachowań, a wśród nich wzorów ról społecznych⁴.

³ Dz.U. z 2004 r. Nr 64 poz. 593 z późn. zm.

Dz.U. z 2003 r. Nr 3 poz. 46 z późn. zm.

⁴ Na ten temat M. Kuć, *Kryminologia*, Warszawa 2010, s. 102 - 108; B. Hołyst, *Kryminologia*, dz. cyt., s. 839 - 840; J. Turowski, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin, 1993, s. 39.

Rodzina bowiem, zgodnie ze wspomnianym powyżej wywodem etymologicznym, jest jedyną instytucją społeczną, która uprawniona jest tak w sensie kulturowym, jak i prawnym do prokreacji oraz jedyną zdolną w sposób prawidłowy i społecznie użyteczny przeprowadzić socjalizację swoich dzieci, a także jedyną społecznie akceptowaną instytucją do dostarczania społeczeństwu nowych członków⁵. Tylko rodzina, spajana więzami pokrewieństwa, powinowactwa, ale także – co szczególnie ważne – emocjonalnej bliskości w sposób pełny może sprostać wymaganiom, jakie sformułował F. Adamski w swojej uogólnionej jej definicji i jakie stawiają przed nią normy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. W opinii tego przedstawiciela socjologii „rodzina stanowi duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, opartego na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, rodzinną i społeczną”⁶.

Tylko tak rozumiana rodzina może jego zdaniem prawidłowo wypełniać funkcje do jakich została powołana. Podobnie jak w kwestii definicji rodziny, tak i w kwestii jej funkcji występują w literaturze istotne różnice zadań. Zasadnicze funkcje rodziny wprost wynikają z dwóch jej cech dystynktywnych, na które wskazują zaprezentowane powyżej definicje. „Rodzina – jak pisze I. Jundziłł – pełni wobec swoich członków i społeczeństwa różne funkcje, z których prokreacyjna i wychowawcza są szczególnie ważne. Funkcja prokreacyjna zapewnia odnowę i ciągłość biologiczną narodu, wychowawcza zaś – wszechstronną pomoc w trudnym rozwoju ludzkiej jednostki. W prawidłowo zorganizowanej rodzinie w klimacie miłości i zrozumienia, dziecko znaj-

⁵ Szerzej na ten temat J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, dz. cyt., s. 15 – 16, w: H. Ciepla, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, Warszawa 2011, s. 741 – 744.

⁶ F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno – kulturowy*, Kraków 2002, s. 29.

duje pełne oparcie, poczucie bezpieczeństwa i możliwość przeżywania szczęśliwego dzieciństwa”⁷. S. Kowalski obok funkcji prokreacyjnej i wychowawczej wymienia także funkcję gospodarczą rodziny, to jest funkcję zaspokajania materialnych potrzeb jej członków⁸. Nieco inaczej typizuje funkcje rodziny H. Izdebska. Dzieli ona funkcje rodziny na materialne czyli polegające na zaspakajaniu potrzeb swoich członków, zwłaszcza potomstwa w zakresie pożywienia, ubrania, mieszkania oraz duchowe, wśród których akcentuje przede wszystkim wagę zadań wychowawczych⁹.

Generalnie można stwierdzić, że w rodzinie człowiek nie tylko otrzymuje życie, ale także kształtuje ona jego sylwetkę psychiczną oraz dyspozycje społeczne, wyrażające się poprzez określone postawy. Postawy te, jak już wcześniej nadmieniano, kształtują się w określonych warunkach społecznych, nie w jakiejś rzeczywistości wyabstrahowanej i dla wszystkich jednakowej. Odnosząc tę kwestię do rodziny stwierdzić należy, że rodzaj czy jakość postaw kształtowanych w rodzinie zależą od jej funkcji specyficznych, nakreślonych przez wyznaczniki społeczno - ekonomiczne i kulturowe¹⁰.

Na tle dotychczasowych rozważań można stwierdzić, że z punktu widzenia szeroko rozumianych funkcji najkorzystniejsza jest rodzina naturalna, oparta na harmonijnych wewnętrznych więzach. Każda wada strukturalna powoduje w mniejszym lub większym nasileniu dezorganizację jej funkcjonowania, co sta-

⁷ I. Jundziłł, *Nagrody i kary w wychowaniu*, Warszawa 1986, s. 6; na ten temat także J. Ignatowicz, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2012, s. 871.

⁸ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1976, s. 107.

⁹ H. Izdebska, *Funkcjonowanie rodzin a zadania opieki nad dzieckiem*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1967, s. 35.

¹⁰ Na ten temat T. Smyczyński, w: *System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, t. XI, pod red. T. Smyczyńskiego, Warszawa 2009, s. 2.

nowi czynnik realnie zaburzający procesy osiągania dojrzałości społecznej czy transmisji wartości kulturowych. W dalszej kolejności może to skutkować u członków takiej rodziny poczuciem wykorzenienia, czyli przekonaniem o braku oparcia w ugruntowanej tradycji rodzinnej. W takiej sytuacji na znaczeniu tracą takie czynniki jak chociażby zamożność rodziny stwarzająca przesłanki optymalnego wypełniania przez rodzinę swoich funkcji. Jeżeli w jakikolwiek sposób obciążona jest ona wadą strukturalną, wówczas możliwość prawidłowego wypełniania przez rodzinę przypisywanych jej funkcji w zależności od rodzaju i intensywności tych zakłóceń ulega istotnemu ograniczeniu.

W diagnozowaniu dysfunkcyjności rodziny większą wagę zarówno w nauce jak w i refleksji społecznej przywiązuje się do kwestii jej ładu wewnętrznego, aniżeli do struktury. Warto zauważyć, że nie nieprawidłowość strukturalna, ale dezorganizacja jawi się z tego punktu widzenia, jako większe zagrożenie dla funkcjonalności rodziny. Jak bowiem zwraca uwagę B. Walaszek w rodzinie zdezorganizowanej, nawet jeżeli jest strukturalnie prawidłowa, wspólnota domowa ulega zazwyczaj rozpadowi, postawy małżonków stają się antagonistyczne, miejsce pożądanych relacji jak przyjaźń, miłość, chęć pomocy zajmują uczucia niechęci, nienawiści, a miejsce działań pomocnych, życzliwych i przyjaznych działania wzajemnie sobie szkodzące. Postawy takie i działania mogą występować nie tylko między małżonkami, ale także między rodzicami i dziećmi. Rodzina zdezorganizowana w efekcie powyższego przestaje spełniać swoje zadania i funkcje, także w ramach szerszych zbiorowości. Zanikają jej funkcje socjalizacyjne, a co istotne przede wszystkim wychowawcze. Dzieci z rodzin zdezorganizowanych łatwo ulegają wykołajeniu i wchodzą na drogę przestępczą¹¹.

¹¹ Na ten temat także B. Walaszek, *Dobro dziecka jako przesłanka niektórych uregulowań kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Studia Psychologiczne” 26-27 (1970), s. 276 - 291.

Według przedstawicieli kryminologii i wiktymologii dezorganizację w rodzinie najczęściej powodują takie czynniki jak separacje i rozwody czyli rozpad związku małżeńskiego, skutkujący anihilacją korzystnego z punktu widzenia rozwijających się dzieci środowiska wychowawczego, a także źródła zaspokojenia potrzeb i pozytywnej z założenia stymulacji psychicznej, przemoc w relacjach rodziców wobec dzieci, jednego z małżonków wobec drugiego wynikająca z oparcia stosunków między członkami rodziny na niewłaściwych podstawach aksjologicznych, etyczno-moralnych, normatywnych i emocjonalnych, generujących wrogość, poczucie krzywdy, to jest postaw i nastawień zakłócających proces osiągania dojrzałości społecznej. Ponadto do czynników tych jako najczęściej spotykanych w społeczeństwie należy też uzależnienie od alkoholu i przestępczość powodujące, że problemy jednego członka rodziny rzutują na organizację rodziny jako całości¹².

Wnikliwa analiza pojęcia dysfunkcjonalności rodziny jako podstawowej grupy społecznej w ujęciu socjologicznym oraz nauki jej pokrewnej - pedagogiki społecznej, stanowi podstawę do ustalenia istoty dysfunkcjonalności w znaczeniu psychologicznym i prawnym. Przedstawione dotychczas czynniki powodujące dezorganizację rodziny i w konsekwencji jej dysfunkcjonalność prowadzą do degradacji więzi psychicznych i nieprawidłowości emocjonalnych w sferze życia poszczególnych członków tej grupy społecznej. Rodzinę taką charakteryzują antagonistyczne postawy jej członków. Rodzina dysfunkcjonalna staje się nieefektywna w wykonywaniu swoich zadań. Objawem dysfunkcji są problemy nękające rodziną w szczególności uzależnienia, przemoc, choroby somatyczne i psychiczne, zaburzenia zachowania. W ten sposób

¹² Na ten temat M. Kuć, *Kryminologia*, dz. cyt., s. 103 - 105; M. Kuć, *Wiktymologia*, Warszawa 2010, s. 81- 83; K. Czekał, w: *Labirynty współczesnego społeczeństwa* pod red. K. Czekał, K. Górlach, M. Leśniak, Warszawa 1996, s. 123 - 126.

jest w literaturze przedstawiana rodzina psychologicznie dysfunkcjonalna. Zarówno zdrowa rodzina jak i dysfunkcjonalna jest pochodną jakości związku partnerskiego małżonków. Dysfunkcjonalność rodziny przenosi się na następne pokolenia, ponieważ partnerzy dążą z reguły do tego, aby mieć taki związek i taką rodziną, jakie znają. Nieprawidłowe wzorce wyniesione z domu rodzinnego są wprowadzane do własnego małżeństwa. Małżonkowie pochodzący z dysfunkcyjnych rodzin przenoszą z nich do swojego związku dysfunkcjonalne mechanizmy¹³. Jednostki pochodzące z rodzin dysfunkcyjnych nie są w stanie wypełniać wszystkich swoich ról społecznych to jest podejmować i realizować czynności stanowiących pozytywne reakcje na określone oczekiwania społeczne, wyrażające interesy określonych zbiorowości społecznych. Przysposobienie do pełnienia określonej roli społecznej stanowi pewną syntezę wpajanych wiadomości oraz umiejętności pozwalając osobom, którym przypisuje się daną rolę respektować w sposób maksymalny związane z nią wymagania. Osoby z rodzin dysfunkcyjnych cechuje zachowanie społecznie szkodliwe, to jest asocjalne. Objawami występującymi u dzieci z takich rodzin są systematyczne wagary, ucieczki z domu, dokonywanie kradzieży, spożywanie alkoholu, wandalizm, zachowania agresywne¹⁴.

3. Normatywne podstawy kształtowania funkcji rodzinny

Przedstawione dotychczas na płaszczyźnie socjologii, pedagogiki społecznej oraz psychologii zakłócenia funkcjonalności rodziny spowodowały, że dysfunkcjonalność rodziny znalazła swój normatywny wyraz na gruncie prawa. *Ratio legis* przyjętych unormowań stała się pomoc jednostkom słabym, które ze

¹³ T. Smyczyński, w: *System prawa*, dz. cyt., s. 2 - 5.

¹⁴ M. Kuć, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Warszawa 2011, s. 13 - 15, 16.

względu na swój rozwój fizyczny lub intelektualny nie są w stanie samodzielnie zadbać o swoje potrzeby.

Dysfunkcjonalność rodziny powoduje, że pozostają niezaspokojone podstawowe potrzeby jej członków. Stosownie do różnorodnych potrzeb człowieka, rodzina spełnia rozliczne funkcje. Najbardziej niezależne od rozwoju społeczno – gospodarczego są naturalne potrzeby związane z życiem uczuciowym człowieka. Rodzice spełniają względem dziecka, ale i względem siebie samych, ważną funkcję w sferze zaspokajania potrzeb emocjonalnych. Stosownie do wymienionych potrzeb rodzina spełnia funkcję emocjonalno – ekspresyjną. Stała wspólnota życia kreuje nowe potrzeby zwłaszcza w sferze materialnej.

Funkcje przypisywane rodzinie oraz wiążące się z nimi prawa i obowiązki członków rodziny znalazły swój normatywny wyraz w uregulowaniach zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku, a także w innych aktach prawnych rangi ustawy¹⁵. Aktem prawnym rangi ustawy o szczególnym znaczeniu w tym zakresie jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 roku¹⁶. Przy czym nie można pomijać znaczenia innych ustaw przewidujących instytucje wspierające rodzinę w wypełnianiu jej funkcji, wśród których można wymienić ustawę o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku¹⁷, ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 roku¹⁸, ustawę o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z dnia 26 października 1982 roku¹⁹. Ustawą, która zawiera szeroki wachlarz środków umacniających rodzinę w wypełnianiu jej funkcji jest ustawa o wspieraniu rodziny i sys-

¹⁵ Dz.U. z 1997r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.

¹⁶ Dz.U. z 1964 r. Nr 9 poz. 59 z późn. zm.

¹⁷ Dz.U. z 2004 r. Nr 64 poz. 593 z późn. zm.

¹⁸ Dz.U. z 2005 r. Nr 180 poz. 1493 z późn. zm.

¹⁹ Dz.U. z 1982 r. Nr 35 poz. 230 z późn. zm.

temie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku²⁰. Wymieniona ustawa wprowadziła z dniem 1 stycznia 2012 znaczne zmiany w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym oraz w Kodeksie postępowania cywilnego, które mają służyć realizacji środków pomocy rodzinie.

W jurysprudencji T. Smoczyński, I. Ignatowicz oraz A. Wilkowska – Płóciennik wskazują, że aktem prawnym, który określa konsekwencje niewypełnienia przez rodzinę właściwych jej funkcji jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy²¹. Jednocześnie wypada zauważać, że normy tego aktu prawnego w przeważającym zakresie są ukierunkowane na udzielenie pomocy i ochrony najsłabszym członkom rodziny, a więc osobom starszym i małoletnim dzieciom, które ze względu na poziom swojego rozwoju fizycznego i intelektualnego nie są zdolne do samodzielnego zadbania o własne interesy. Można tu wskazać na regulacje art. 100 § 1 KRO, art. 109 § 2 KRO oraz art. 111 § 1a KRO. Przy czym przyjęty w Polsce system pieczy nad rodziną rozkłada obowiązek udzielenia jej pomocy między instytucje pozasądowe i sąd.

4. Anihilacja dysfunkcyjności rodziny

Pomoc rodzinie na poziomie wskazanych służb powinna mieć miejsce, gdy pojawią się objawy asocjalności członków rodziny. Zauważyć należy w kontekście analizowanej tematyki, że problemem jest nie tylko sama dysfunkcyjność rodziny, ale efektywność wsparcia udzielanego tej podstawowej jednostce społecznej.

²⁰ Dz.U. z 2011r. Nr 149 poz. 887 z późn. zm.

²¹ Na ten temat A. Wilkowska - Płóciennik, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Warszawa 2011, s. 35; J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 67; T. Smoczyński, *Prawo rodzinne*, dz. cyt., s. 4, B; Hołyst, *Kryminologia*, dz. cyt., s. 839 - 862.

Powinność państwa w zakresie identyfikowania dysfunkcyjności rodziny i reagowania na jej konkretne przejawy wynika z ogólnych przesłanek polityki społecznej, rozumianej jako sfera działalności ukierunkowana na zapewnienie obywatelom odpowiednich warunków życia i rozwoju²². Częścią tej działalności jest polityka rodzinna, będąca wyrazem troski państwa o prawidłowe funkcjonowanie rodziny traktowanej jako podstawowa komórka społeczna. Zauważyć należy, że z kolei kształt polityki rodzinnej jest implikacją przyjętego przez dane państwo modelu polityki społecznej. W doktrynie wyróżnia się model liberalny, w którym każdy obywatel a przez to każda rodzina ponosi pełną odpowiedzialność za swój los, a państwo wspiera za pośrednictwem właściwych instytucji tylko tych najbardziej potrzebujących i zagrożonych. Inaczej traktuje jednostkę model konserwatywny, który stanowi kombinację łączącą odpowiedzialność obywatela i rodziny oraz silnych gwarancji ze strony państwa dla prawidłowego funkcjonowania rodziny i odsuwania od niej różnorodnych zagrożeń. Wyróżnia się także model socjaldemokratyczny, gdzie państwo bierze pełną odpowiedzialność za bezpieczeństwo socjalne obywateli i rodzin, co wyraża się w silnie rozwiniętym systemie świadczeń i zabezpieczeń społecznych. Z kolei inny jeszcze model południowoeuropejski mający wiele cech modelu konserwatywnego, ale akcentujący potrzebę ochrony tradycyjnego modelu i struktury rodziny jest ukierunkowany na podtrzymanie rodzinnej spójności i mocnych więzi rodzinnych²³.

²² Na ten temat M. Nazar, *Niektóre zagadnienia dotyczące małżeństwa i rodziny w świetle unormowań Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „Rejent”, 5 (1997), s. 101.

²³ B. Balcerzak - Paradowska, *Ogólne kierunki zmian w polityce rodzinnej krajów Unii Europejskiej*, w: *Polityka rodzinna w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, pod red. M. Zubika, s. 15 - 16.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że istnieje sfera polityki społecznej wspólna dla wszystkich tych modeli, w której państwo realizuje konstytucyjne obowiązki w zakresie pieczy nad obywatelami w tym także pieczy nad rodziną. Generalnie celem tej pieczy jest uchronienie obywateli za sprawą właściwych instytucji publicznych przed zagrożeniami jakie stwarza dla nich rzeczywistość społeczno - polityczna i ekonomiczna oraz intencjonalne bądź nie-intencjonalne działania różnorodnych podmiotów tej rzeczywistości. Piecza ta przybiera różne formy wspierania rodziny sprowadzając się do pomocy finansowej, instytucjonalnej, prawnej, społecznej, której prawidłowe funkcjonowanie stanowi gwarancję, że zjawisko dysfunkcji będzie redukowane w miejscu, gdzie najczęściej ono występuje. W przypadku wystąpienia bezpośrednich zagrożeń dla prawidłowego wypełniania przez rodzinę swoich funkcji oraz zagrożenia dóbr jej członków zwłaszcza dzieci, państwo może za pośrednictwem właściwych instytucji przejąć bezpośrednią zwierzchność nad nią uruchamiając przewidziane prawem instrumenty opieki i pieczy zastępczej. Piecza zastępcza to zagadnienie, w którym występuje zbliżenie regulacji prawa rodzinnego oraz prawa administracyjnego w obszarze, którego mieści się problematyka opieki społecznej, obejmująca między innymi tworzenie rodziny zastępczej i wsparcie dla niej. W wypełnianiu pieczy zastępczej musi być przede wszystkim przestrzegana zasada autonomii rodziny, a wszelkie formy ingerencji powinny zmierzać do realizacji nadrzędnego celu pomocy rodzinie, jakim jest umożliwienie jej prawidłowego funkcjonowania. Także i umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej w sytuacji, gdy pobyt w rodzinie naturalnej zagraża jego szeroko pojętemu dobru, powinien być postrzegany jako forma wsparcia dla rodziny, a nie jako przejaw dozwolonej przez prawo ingerencji w jej funkcjonowanie²⁴.

²⁴ I. Sierpowska, *Prawo pomocy społecznej*, Warszawa 2009, s. 161.

Innymi słowy w sprawowaniu pieczy zastępczej pryncypia prawa rodzinnego powinny w sposób zdecydowany górować nad pryncypiami prawa administracyjnego. Oznacza to, że państwo jako zobligowane do pieczy zastępczej nie może zastępować w tej mierze rodziny, lecz powinno swoje instrumenty regulacyjne ograniczyć do niezbędnego minimum. System pieczy nad rodziną opiera się na obligatoryjnym charakterze pomocy rodzinie w tym interwencji kryzysowej, tak ze strony instytucji państwa jak i funkcjonariuszy tych instytucji, nie pomijając przy tym pozostałych obywateli. Obowiązek taki występuje w każdej sytuacji, gdy zagrożone jest prawidłowe wypełnianie władzy rodzicielskiej. Właściwe instytucje publiczne powinny po powzięciu informacji o występującym zagrożeniu w takiej rodzinie udzielić wszelkiej niezbędnej pomocy materialnej, socjalnej, pedagogicznej, medycznej oraz psychologicznej²⁵.

W powyższym kontekście postrzegać należy zadania różnorodnych instytucji publicznych właściwych w zakresie identyfikowania dysfunkcji oraz reagowania na nią poprzez zastosowanie dostępnych im w tym przedmiocie instrumentów pomocy rodzinie adekwatnych do rodzaju i charakteru stwierdzonych zakłóceń. Instytucje, o których mowa podejmują swoje działania w oparciu o szeroką podstawę prawną.

W obecnym stanie prawnym pomoc, ingerując w życie rodziny w większym lub mniejszym stopniu, mogą nieść następujące instytucje: ośrodki pomocy społecznej, placówki światowe, poradnie psychologiczno – pedagogiczne, policja, sądy rodzinne i ich podmioty pomocnicze kuratorzy sądowi, gminne komisje do spraw rozwiązywania problemów alkoholowych, powiatowe centra pomocy rodzinie, zespoły interdyscyplinarne, ośrodki wsparcia, organizacje pozarządowe wykonujące zadania zlecone

²⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (dalej: KRO), Dz. U. z 1964 r. Nr 9 poz. 59 z późn. zm., art. 100.

z zakresu pomocy społecznej. W związku z tak szerokim wachlarzem instytucji świadczących pomoc rodzinie jak zauważa trafnie J. Szymańczak: „problem tkwi nie tyle w braku instytucji uprawnionych do pomocy rodzinie i dziecku, co w braku wystarczających środków przeznaczonych na rozwój oraz dostosowanie systemu do założeń przyjętych w przepisach prawnych regulujących ten obszar”²⁶.

5. Prerogatywy pomocy dysfunkcyjnej rodziny

Instytucje pomocy rodzinie w swoich działaniach powinny się kierować jako nadrzędną zasadą ochrony dobra dziecka i rodziny. Została ona sformułowana w preambule do ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku, która brzmi: „dla dobra dzieci, które potrzebują szczególnej ochrony i pomocy ze strony dorosłych, środowiska rodzinnego, atmosfery szczęścia, miłości i zrozumienia, w trosce o ich harmonijny rozwój i przyszłą samodzielność życiową, dla zapewnienia ochrony przysługujących im praw i wolności, dla dobra rodziny, która jest podstawową komórką społeczeństwa oraz naturalnym środowiskiem rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci w przekonaniu, że skuteczna pomoc dla rodziny przeżywającej trudności w opiekowaniu się i wychowywaniu dzieci oraz skuteczna ochrona dzieci i pomoc dla nich może być osiągnięta przez współpracę wszystkich osób, instytucji i organizacji pracujących z dziećmi i rodzicami...”. Za-

²⁶ J. Szymańczak, *Opinia prawna i merytoryczna do rządowego projektu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Opinia prawna w sprawie prywatnoprawnych aspektów rządowego projektu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (druk sejmowy nr 3378)*, s. 4-6, materiał w wersji elektronicznej pod adresem internetowym: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=3378>, [dostępny: 4 października 2018r., godz. 10.14.]

sada nadrzędności dobra dziecka i rodziny została następnie powtórzona w art. 4 powołanej ustawy. Nadrzędna zasada dobra dziecka jest jednym z zasadniczych imperatywów wspierania przez państwo rodzin dysfunkcyjnych, przy jednoczesnym poszanowaniu autonomii rodziny, to jest unikania ponad potrzebę ingerencji w jej funkcjonowanie. Polityka w tym zakresie opiera się na normach Konstytucji RP. Ustawa zasadnicza odwołując się do zasady pomocniczości państwa w art. 72 ust. 2 formułuje normę zgodnie, z którą „Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych”.

Warto w tym miejscu zauważyć, że w ust. 1 przywołanego art. 72 legislator posłużył się nie formułą o „zadaniach władzy publicznej” w zakresie opieki nad dziećmi, ale o „zadaniach Rzeczypospolitej Polskiej”. Podniosłość tej formuły ma, jak pisze P. Winczorek, odzwierciedlać powagę z jaką kwestia ta została potraktowana w ustawie zasadniczej²⁷. Z tym zapewne należy wiązać fakt rozpoczęcia ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku preambułą to jest uroczystym wstępem, wyrażającym intencję ustawodawcy językiem aksjologii, po które to rozwiązanie sięga się dosyć rzadko w ustawodawstwie zwykłym, jako zarezerwowane tylko dla aktów rangi konstytucyjnej²⁸. W swoich regulacjach dotyczących powinności państwa wobec rodziny, jak dalej pisze cytowany autor, Konstytucja RP nawiązuje *implicite* do postanowień Konwencji o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku. Przywołany art. 72 ust. 1 i 2 daje podstawę do formułowania przez dziecko pod adresem władz publicznych żądania udzielenia wsparcia w sytuacji utraty rodziny, albo też zagrożenia jej funkcjonowania. Władze te są zobligowane udzielić takiego wsparcia nie tylko na żądanie, ale również z urzędu²⁹.

²⁷ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2008.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże, s. 174.

Obowiązujące przepisy prawa określają również przesłanki uruchomienia mechanizmów wsparcia dla rodziny w przypadku wystąpienia czynników potencjalnie dysfunkcyjnych. Przykładowo można wskazać na treść art. 7 PSU i wymienione w nim chociażby ubóstwo, sieroctwo, bezdomność, bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba, przemoc w rodzinie, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych.

Mechanizmy interwencji powinny zostać uruchomione w przypadku pojawienia się każdego czynnika realnie zagrażającego wystąpieniem dysfunkcji w rodzinie. Ustawodawstwo zwykle deleguje powinności w tym zakresie na instytucje opieki społecznej i administracji rządowej. Zgodnie z przepisami ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku system pomocy rodzinie jest integralnym elementem pomocy społecznej.

Szczegółowo formy realizacji powyższych zadań przewidziane są na poszczególnych poziomach zarządzania systemem opieki społecznej we wspomnianych strategiach rozwiązywania problemów społecznych. Tam też szczegółowo są określone formy rozpoznawania dysfunkcji, pomocy dla rodziny dysfunkcyjnej i prowadzenia długofalowej współpracy z taką rodziną. Ogólne zasady i rekomendacje dla pracy socjalnej w tym także dla pracy z rodziną dysfunkcyjną wypracowywane zostały przez Radę Pomocy Społecznej.

6. Zakończenie

Powinność państwa w zakresie identyfikowania dysfunkcyjności rodziny i reagowania na jej konkretne przejawy wynika z ogólnych przesłanek polityki społecznej, rozumianej jako sfera działalności ukierunkowana na zapewnienie obywatelom odpo-

wiednich warunków życia i rozwoju³⁰. Częścią tej działalności jest polityka rodzinna, będąca wyrazem troski państwa o prawidłowe funkcjonowanie rodziny traktowanej jako podstawowa komórka społeczna. Zauważyć należy, że z kolei kształt polityki rodzinnej jest implikacją przyjętego przez dane państwo modelu polityki społecznej. W doktrynie wyróżnia się model liberalny, w którym każdy obywatel a przez to każda rodzina ponosi pełną odpowiedzialność za swój los, a państwo wspiera za pośrednictwem właściwych instytucji tylko tych najbardziej potrzebujących i zagrożonych. Inaczej traktuje jednostkę model konserwatywny, który stanowi kombinację łączącą odpowiedzialność obywatela i rodziny oraz silnych gwarancji ze strony państwa dla prawidłowego funkcjonowania rodziny i odsuwania od niej różnorodnych zagrożeń. Wyróżnia się także model socjaldemokratyczny, gdzie państwo bierze pełną odpowiedzialność za bezpieczeństwo socjalne obywateli i rodzin, co wyraża się w silnie rozwiniętym systemie świadczeń i zabezpieczeń społecznych. Z kolei inny jeszcze model południowoeuropejski mający wiele cech modelu konserwatywnego, ale akcentujący potrzebę ochrony tradycyjnego modelu i struktury rodziny jest ukierunkowany na podtrzymanie rodzinnej spójności i mocnych więzi rodzinnych³¹.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że istnieje sfera polityki społecznej wspólna dla wszystkich tych modeli, w której państwo realizuje konstytucyjne obowiązki w zakresie pieczy nad obywatelami w tym także pieczy nad rodziną. Generalnie celem tej pieczy jest uchronienie obywateli za sprawą właściwych instytucji

³⁰ Na ten temat M. Nazar, *Niektóre zagadnienia dotyczące małżeństwa i rodziny w świetle unormowań Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „Rejent” 5 1997, s. 101.

³¹ B. Balcerzak - Paradowska, *Ogólne kierunki zmian w polityce rodzinnej krajów Unii Europejskiej*, w: *Polityka rodzinna w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, pod red. M. Zubika, s. 15 - 16.

publicznych przed zagrożeniami jakie stwarza dla nich rzeczywistość społeczno - polityczna i ekonomiczna oraz intencjonalne bądź nieintencjonalne działania różnorodnych podmiotów tej rzeczywistości. Piecza ta przybiera różne formy wspierania rodziny sprowadzając się do pomocy finansowej, instytucjonalnej, prawnej, społecznej, której prawidłowe funkcjonowanie stanowi gwarancję, że zjawisko dysfunkcji będzie zredukowane w miejscu, gdzie najczęściej ono występuje. W przypadku wystąpienia bezpośrednich zagrożeń dla prawidłowego wypełniania przez rodzinę swoich funkcji oraz zagrożenia dóbr jej członków zwłaszcza dzieci, państwo może za pośrednictwem właściwych instytucji przejąć bezpośrednią zwierzchność nad nią uruchamiając przewidziane prawem instrumenty opieki i pieczy zastępczej. Piecza zastępcza to zagadnienie, w którym występuje zbliżenie regulacji prawa rodzinnego oraz prawa administracyjnego w obszarze, którego mieści się problematyka opieki społecznej, obejmująca między innymi tworzenie rodziny zastępczej i wsparcie dla niej. W wypełnianiu pieczy zastępczej musi być przede wszystkim przestrzegana zasada autonomii rodziny, a wszelkie formy ingerencji powinny zmierzać do realizacji nadrzędnego celu pomocy rodzinie, jakim jest umożliwienie jej prawidłowego funkcjonowania. Także i umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej w sytuacji, gdy pobyt w rodzinie naturalnej zagraża jego szeroko pojętemu dobru, powinien być postrzegany jako forma wsparcia dla rodziny, a nie jako przejaw dozwolonej przez prawo ingerencji w jej funkcjonowanie³².

Innymi słowy w sprawowaniu pieczy zastępczej pryncypia prawa rodzinnego powinny w sposób zdecydowany górować nad pryncypiami prawa administracyjnego. Oznacza to, że państwo jako zobligowane do pieczy zastępczej nie może zastępować

³² I. Sierpowska, *Prawo pomocy społecznej*, Warszawa 2009, s. 161.

w tej mierze rodziny, lecz powinny swoje instrumenty regulacyjne ograniczyć do niezbędnego minimum. System pieczy nad rodziną opiera się na obligatoryjnym charakterze pomocy rodzinie w tym interwencji kryzysowej, tak ze strony instytucji państwa jak i funkcjonariuszy tych instytucji, nie pomijając przy tym pozostałych obywateli. Obowiązek taki występuje w każdej sytuacji, gdy zagrożone jest prawidłowe wypełnianie władzy rodzicielskiej. Właściwe instytucje publiczne powinny po powzięciu informacji o występującym zagrożeniu w takiej rodzinie udzielić wszelkiej niezbędnej pomocy materialnej, socjalnej, pedagogicznej, medycznej oraz psychologicznej³³.

W powyższym kontekście postrzegać należy zadania różnorodnych instytucji publicznych właściwych w zakresie identyfikowania dysfunkcji oraz reagowania na nią poprzez zastosowanie dostępnych im w tym przedmiocie instrumentów pomocy rodzinie adekwatnych do rodzaju i charakteru stwierdzonych zakłóceń.

Bibliografia:

Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno – kulturowy*, Kraków 2002.

Balcerzak – Paradowska B., *Ogólne kierunki zmian w polityce rodzinnej krajów Unii Europejskiej*, w: *Polityka rodzinna w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, pod red. M. Zubika, Warszawa 2004.

Ciepla H., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piasckiego, Warszawa 2011.

Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2000.

Ignatowicz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010.

³³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (dalej: KRO), Dz. U. z 1964 r. Nr 9 poz.59 z późn. zm., art. 100.

- Ignatowicz J., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2012.
- Izdebska H., *Funkcjonowanie rodzin a zadania opieki nad dzieckiem*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1967.
- Jundziłł I., *Nagrody i kary w wychowaniu*, Warszawa 1986
- Kowalski S., *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1976.
- Kuć M., *Kryminologia*, Warszawa 2010.
- Kuć M., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Warszawa 2011.
- Kuć M., *Wiktymologia*, Warszawa 2010.
- Marody M., Giza A - Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych*, Warszawa 2004.
- Nazar M., *Niektóre zagadnienia dotyczące małżeństwa i rodziny w świetle unormowań Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „Rejent” 5/1997.
- Sierpowska I., *Prawo pomocy społecznej*, Warszawa 2009.
- Smoczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2012.
- Smoczyński T., w: *System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, t. XI, pod red. T. Smoczyńskiego, Warszawa 2009.
- Szymańczak J., *Opinia prawna i merytoryczna do rządowego projektu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Opinia prawna w sprawie prywatnoprawnych aspektów rządowego projektu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (druk sejmowy nr 3378)*, s. 4-6, materiał w wersji elektronicznej pod adresem internetowym: <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=3378>, [dostępny: 4.10.2018]
- Turowski J., *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin, 1993.
- Walaszek B., *Dobro dziecka jako przesłanka niektórych uregulowań kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, SP 1970, z. 26 - 27.
- Wilkowska – Płóciennik A., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Warszawa 2011.
- Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2008.

Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1987.

Zieliński A., *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*, Warszawa 2011.

THE ROLE AND TASKS OF THE INSTITUTION OF THE HELP FOR FAMILY IN IDENTIFYING HER DYSFUNCTION

Summary

Contemporary problems with the family and, more closely from correct with for her functioning it is above all an effect of changes which are occurring in social relations. In the social reality especially in twenty-four hours of postindustrial influences to the family and family values and traditional functions of the family, objectively a thing is being tied including the more and more small weight what frequently he causes that she isn't performing her functions. If this is the case the family is happening dysfunction. Identifying the dysfunction of the family and next providing assistance to her are in the interest of the society as bigger community in which she is accessing composition. In this respect the legislator appointed duties for courts, social welfare centres, healing institutions, educational establishments and other instytucjim with contents art. 100 § 1 k.r.o.

Keywords: family, parental responsibility, dysfunction, parent, spouse, child.